

УДК 378.011.3-051:78

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Наталія Павлюк

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри історії,
теорії мистецтв та виконавства Східноєвропейського національного
університету імені Л. Українки
Луцьк, Україна

Анотація. У статті розглянуто основні принципи формування основ національної культури дітей молодшого шкільного віку. Із позиції системного підходу проаналізовано основні принципи мистецького навчання учнів. Визначено принципи формування основ національної культури молодших школярів, а саме: принцип мистецької самоідентифікації зі своєю нацією; принцип толерантності та взаємної поваги до міжкультурних мистецьких комунікацій; принцип особистісного культуротворення; принцип інтенсифікації художньо-національного розвитку.

Ключові слова: основи національної культури; молодші школярі; принципи; уроки музичного мистецтва.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі реформування національної освітньої системи, входження України до європейського простору дедалі більше актуалізується проблема формування національної культури майбутнього покоління, вивчення і збереження багатой духовної спадщини українського народу, виховання такого типу особистості, яка забезпечує духовну єдність поколінь і процвітання нації. Національна культура є узагальненим вираженням творчих зусиль народу в усіх сферах суспільної свідомості [2, с. 314]. Вона є джерелом національної самосвідомості, що забезпечує спадкоємність поколінь, акумулює етнічну своєрідність українського народу, формує національний характер. Питання вивчення та впровадження принципів мистецького навчання є фундаментальним у сучасній освіті, адже на певних принципах навчання базується розробка методичної моделі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначимо, що вчені обґрунтували необхідність використання надбань народної творчості під час виховання майбутнього покоління (П. Блонський, Г. Ващенко, Г. Виноградов, Т. Дем'янчук, М. Костриця, В. Кузь, Ю. Руденко, С. Русова, З. Сергійчук, О. Смоляк, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Г. Філіпчук та ін.). Дослідниками виховної функції народно-музичної творчості початку ХХІ ст. стали О. Аліксичук, Р. Дзвінка, Т. Дорошенко, В. Лабунець, О. Маленицька, І. Маринін, С. Садовенко та ін. Починаючи з ХІХ ст., ціла плеяда українських композиторів пропагувала та відстоювала думку про значні можливості

української народної пісенності в морально-естетичному та духовному розвитку особистості (В. Барвінський, В. Верховинець, М. Вербицький, С. Воробкевич, Ф. Колесса, В. Косенко, П. Козицький, М. Леонтович, М. Лисенко, С. Людкевич, В. Матюк, Н. Нижанківський, Д. Сочинський, Я. Степовий, К. Стеценко та ін.).

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних принципів формування основ національної культури дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення основних принципів формування основ національної культури учнів початкової школи доцільно розглянути загальні принципи побудови навчально-методичної роботи, а саме: відповідності змісту початкової музичної освіти і сучасному культурному розвитку українського суспільства, і естетичним потребам кожного учня; взаємозв'язку всіх дидактичних складових уроку: цілей, завдань, принципів, функцій, методів навчання з розвитком і вихованням дитини молодшого шкільного віку; диференціації й інтеграції змісту навчального матеріалу цілеспрямованого застосування навчальних завдань; зіставлення художніх об'єктів для виявлення спорідненості й відмінності в засобах мистецької виразності, художньо-образної суті взаємодії мистецтв; особистісно орієнтованого творчого навчання, що передбачає врахування індивідуальних музичних здібностей і різних мистецьких можливостей молодших школярів, формування в дітей музично-інтегрованих навичок; науковості, доступності й варіативності музичної інформації та конструктивно-творчий характер навчальних завдань; послідовності й системності інтегративного поєднання змісту початкової музичної освіти; гуманізації змісту творів мистецтва та музичного репертуару; яскравої і привабливої наочності як одного із засобів зацікавленості й симуляції мистецького навчання; активності суб'єкта мистецької діяльності й творчого самовираження.

Із цієї позиції розгортанню процесу музичного навчання молодших школярів сприяє послідовне дотримання принципів загально-педагогічної та музичної освіти. Найважливішими дидактичними принципами загальної початкової освіти в загальноосвітніх школах слід уважати: принцип цілісності, наступності й перспективності, природовідповідності, усвідомленості й дієвості знань, активізації пізнавальної діяльності, самостійності й індивідуалізації, принцип наочності.

Принцип цілісності виховання особистості передбачає здійснення виховання на основі всебічного розвитку особистості. Учень соціально формується як цілісна особистість. Рівномірно розвиваються його розумові здібності, естетичні смаки й уподобання, трудові навички й уміння, наукова ерудиція. Зв'язок з навколишнім світом веде до того, що розвиваються й ускладнюються одночасно матеріальні та духовні потреби школяра.

Принцип добровільності й доступності передбачає право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь і навичок.

Принцип наступності й перспективності навчально-виховного процесу належить до одного з найважливіших загальнодидактичних принципів, який широко використовується в музичній педагогіці та відображає неперервність освітнього процесу.

Принцип природовідповідності організації навчання передбачає врахування вікових особливостей розвитку й сприймання, формування пізнавального інтересу до навчання. Цей принцип ураховує багатогранну і цілісну природу людини, її анатомічні, фізіологічні, психологічні, національні й регіональні особливості, визначення вчителем змісту діяльності відповідно до віку, сил та можливостей дітей.

Принцип усвідомленості й дієвості знань пов'язаний із принципами розвитку теоретичного мислення, усвідомлення змісту навчання, орієнтації мислення на формування розумових операцій, що проходять стихійну, напівстихійну, свідому стадії, а також із концепцією перенесення прийому навчальної роботи в нові умови.

Принцип активізації пізнавальної діяльності орієнтує учня на зону найближчого розвитку (Л. Виготський) і на формування продуктивного, творчого мислення, пов'язаний із реалізацією провідної ролі теоретичних знань; перенесенням прийомів навчальної роботи в нові умови, формуванням досвіду творчої діяльності [1, с. 133].

Принцип самостійності пов'язаний із самостійним усвідомленням процесу навчання; формуванням продуктивного мислення та досвіду творчої діяльності учнів. Принцип індивідуалізації передбачає цілеспрямовану та систематичну роботу з музичного розвитку всіх учнів, зокрема й найбільш слабких. Принципи самостійності та індивідуальності перебувають у тісному взаємозв'язку.

Важливим принципом, що відбиває специфіку досліджуваної проблеми, є принцип етнізації виховання. Як зазначено в «Концепції національного виховання», він зумовлює потребу у формуванні національної свідомості, любові до рідного краю та свого народу. Виховний потенціал народної педагогіки знайшов своє відображення та втілення в рідній мові, фольклорі, традиціях, народних звичаях. К. Ушинський наголошував, що виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях, запозичених в іншого народу.

Уважаємо необхідним зазначити, що в наукових дослідженнях поняття «принцип» та «підхід» нерідко ототожнюють. Наприклад, можна зустріти термін «системний підхід» та «принцип системності». Зазначимо, що «принцип» – це основне вихідне положення, а підхід – це особливий синтез

знання, який базується на певних принципах» [2, с. 456]. Так, між принципом і підходом існує тісний зв'язок, тому ми також виходимо з позиції близькості цих понять.

У процесі дослідження визначено принципи формування основ національної культури молодших школярів, а саме: принцип мистецької самоідентифікації зі своєю нацією; принцип толерантності та взаємної поваги до міжкультурних мистецьких комунікацій; принцип особистісного культуротворення; принцип інтенсифікації художньо-національного розвитку.

Принцип мистецької самоідентифікації зі своєю нацією означає стимулювання світоглядної активності національного спрямування в молодших школярів, розвиток потреби в пізнанні мистецьких цінностей свого народу, а також відчуття причетності до їхнього утвердження і розповсюдження, усвідомлення себе репрезентантом своєї нації, носієм її культури. Означений принцип має на меті протиставлення космополітично-релятивістського, еклектичного спрямування процесу освоєння художніх образів формуванню в молодших школярів глибокої пошани до національних цінностей мистецтва.

Цей принцип передбачає тісний взаємозв'язок етнокультурного виховання з життєдіяльністю школярів, що полягає у вихованні майбутнього покоління до сучасних суспільних вимог і потреб щодо розвитку демократичного суспільства, соціокультурної людини, практичної різнобічно підготовленої до майбутнього життя у ХХ столітті.

Діапазон сприймання і засвоєння навчальної теми розширює знання дитини про «образ світу» і самостійно формує його цілісність, що її оточує, унаслідок чого вона отримує більш високий рівень знань і можливість перенесення їх в інші сфери життєдіяльності. За рахунок інтеграції змісту, створення проблемних і творчо-пошукових ситуацій стимулюється творче мислення, розвиваються такі психічні процеси, як аналіз, порівняння, узагальнення, формуються світоглядні орієнтації [3, с. 45].

Використання у виховному процесі нових, цікавих, нестандартних, виховних методів роботи з українським дитячим фольклором і сучасним дитячим мистецтвом сприяє формуванню національної самосвідомості й особистісному розвитку дитини, виховує почуття любові і патріотизму до своєї Батьківщини, формує психологічну готовність учня до життя і встановлення нормальних суспільних відносин з іншими дорослими.

Принцип толерантності та взаємної поваги до міжкультурних мистецьких комунікацій передбачає активізацію прихильного ставлення молодших школярів до художніх надбань інших народів, виховання потреби в збагаченні власної мистецької компетентності знанням художньої творчості композиторів, художників, поетів різних національностей; розвиток інтересу до ознайомлення з мистецькими надбаннями різних країн. Формування образу світу в молодших школярів у контексті національної культури не означає відгородження їх від пізнання світової художньої культури.

Із позиції цього принципу на уроках музики необхідно готувати вдумливого слухача, що любить музику, здатного зрозуміти глибину ідей, почуттів, переживань, закладених у кращих творах класичної, сучасної, народної музики. Різноманітні засоби мають допомогти сформувати сприйняття та інтерес учнів до художньо-цінної музики в процесі її вивчення, залучити дітей до ідентифікації музичних вражень із життєвими. Із численних художніх вражень, які накладаються одне на одне, поступово збагачуючись і поглиблюючись, в учнів має з'явитись можливість порівняння і вибору найбільш привабливого в музиці. Тому, аналізуючи вплив музичних творів на учнів, не можна розглядати їх як чистий аркуш паперу, бо навіть у дитячі роки їх сприймання насичене враженнями, думками, знаннями. Саме такий підхід дозволить активізувати прихильне ставлення молодших школярів до художніх надбань інших народів.

Принцип особистісного культуротворення передбачає опору на особистісні якості дітей (спрямованість мистецьких інтересів, художньо-ціннісні орієнтації, домінуючі мотиви мистецької діяльності) у навчально-виховному процесі шляхом індивідуального підходу до кожного учня та врахування вікових можливостей молодших школярів у пізнанні й посиленому творчому самовиявленні у сфері національного мистецтва. Різнобічне засвоєння змісту певної теми уроку розвиває в дітей відчуття впевненості, зменшує прояв негативних реакцій у разі недостатнього опанування й утримання в пам'яті навчального матеріалу. Цей принцип забезпечує першу половину інтегративно-культурознавчої лінії, яка виконує синтезуючу функцію змісту різних видів музично-естетичної діяльності та інших предметів гуманітарного циклу.

Забезпечення в слухачів відповідного контролю (установки) на сприймання має бути важливою умовою формування музичного сприймання школярів. Положення теорії установки є основою передбачення поведінки учнів, програмування їхньої діяльності в цілісному процесі музичного сприйняття. Від художньо-пізнавальної установки, яка має бути створена в дітей на уроках музики, буде залежати зміст думок і почуттів, образів і асоціацій, що виникають у їхній свідомості, можливість порівняння і вибору найбільш привабливого в музиці.

Принцип інтенсифікації художньо-національного розвитку виражає залежність між формуванням основ національної культури в молодших школярів і ступенем активності їхньої діяльності у сфері національного мистецтва, досягнення творчої спрямованості процесу опанування національними мистецькими цінностями на уроках музики.

У різні часи використовувався цей принцип (або інші його види: міжпредметні зв'язки, комплексний підхід тощо), а в сучасній педагогіці він наповнюється новим рівнем змістовного використання і формами організації. Багатоваріативність і гнучкість цих форм та його багатоконпонентність

допомагає зменшити або збільшити інформаційну і різнобічну насиченість змісту уроку (у разі недостатнього сприймання його певним контингентом).

На сучасному етапі розвитку мистецької освіти цей принцип додає інтегративної цілісності змісту мистецького навчання, адже він спрямований на об'єднання й упорядкування окремих частин навчального матеріалу з різними гуманітарними дисциплінами (музика, природознавство, література, образотворче мистецтво, ритміка тощо), підпорядкованих одній темі. За допомогою впровадження в навчальний процес цього принципу навчальний матеріал викладається більш повно і різнобічно, що допомагає сприймати його цілісно, досконало, а не фрагментарно.

Це значно розширює інформаційну насиченість уроку музичного мистецтва, наповнює його різними видами діяльності й різнобічними способами розглядання, що забезпечує активізацію процесу учіння, мимовільне запам'ятовування навчального матеріалу та функціонування дострокової пам'яті, інтерес до теми уроку; за рахунок змін видів діяльності робить працездатність дитини більш тривалою. За допомогою цього принципу можна використовувати більше ігрових ситуацій, здійснювати пластичні, варіативні, нестандартні форми організації навчання, що відрізняються новизною і більшою привабливістю для дитини, бо класичні структури з традиційним, уже давно відомим сценарієм проведення уроку (перевірка домашнього завдання, пояснення нового матеріалу, спроби вчителя закріпити новий матеріал, коли дитина вже втомилась і не може дочекатися дзвоника на перерву), не сприймаються з такою зацікавленістю, як нова і досі невідома форма проведення.

Висновки. Фольклорна спадщина будь-якого народу – це унікальне джерело збереження духовно-культурних досягнень, що має ознаки національної приналежності та самобутності. У ній у концентрованій формі зібрані естетичні, моральні ідеали і цінності, які є безцінним джерелом збагачення сучасної музичної педагогіки. Використання взаємозв'язків національного музичного фольклору різних народів у педагогічній теорії і практиці є перспективним напрямом вирішення проблеми національного музично-естетичного виховання учнівської молоді.

Виокремлені принципи формування основ національної культури в молодших школярів орієнтують їх на естетичні цінності народного мистецтва, вироблення потреби в ньому, що стає початковою сходинкою занурення дитини в середовище естетичних явищ. Послідовне знайомство учнів із логікою становлення і розвитку основних складових природи народного мистецтва (природність, безпосередність, колективність, яскрава образність, традиційність тощо) сприяє глибшому сприйняттю, розумінню та формуванню духовності молодого покоління.

НАТАЛІЯ ПАВЛЮК

Основні принципи формування основ національної культури молодших школярів
на уроках музичного мистецтва

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Мышление и речь: психологические исследования / Л. С. Выготский; ред. Г. Н. Шелогурова. – 5-е изд. – М.: Лабиринт, 1999. – 350 с. (Философия риторики и риторика философии).
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Художня культура України: навч. посіб. / Масол Л. М., Ничкало С. А., Веселовська Г. І., Оніщенко О. І.] / [за заг. ред. Л. М. Масол.] – К.: Вища шк., 2006. – 239 с.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОСНОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА

Наталья Павлюк

кандидат педагогических наук, старший преподаватель
кафедры истории, теории искусств и исполнительства
Восточноевропейского национального университета имени Л. Украинки
Луцк, Украина

Аннотация. В статье рассмотрены основные принципы формирования основ национальной культуры детей младшего школьного возраста. С позиции системного подхода проанализированы основные принципы художественного обучения учащихся. Определены принципы формирования основ национальной культуры младших школьников, а именно: принцип художественной самоидентификации со своей нацией; принцип толерантности и взаимного уважения межкультурных художественных коммуникаций; принцип личностного культуротворения; принцип интенсификации художественно-национального развития.

Ключевые слова: основы национальной культуры; младшие школьники; принципы, уроки музыкального искусства.

MAIN PRINCIPLES OF FORMING THE BASIS OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN'S NATIONAL CULTURE IN MUSIC ART LESSONS

Nataliia Pavliuk

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer,
Department of History, Theory of Arts and Performance
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Lutsk, Ukraine

Abstract. The article deals with the main principles of forming the foundations of the national culture of the primary school aged children. The issue of studying and implementing the artistic education principles is fundamental in modern education, because the development of a methodological model is based on the certain principles of teaching. The author notes that the scholars have substantiated the need to use the achievements of folk art during the upbringing of the future generation (P. Blonskyi, H. Vashchenko, H. Vynohradov, T. Demianchuk, M. Kostrytsa, Yu. Rudenko, S. Rusova, O. Smoliak, M. Stelmakhovych, V. Sukhomlynskyi, etc.).

The consistent adherence to the principles of general pedagogical and musical education contributes to the development of the musical education process for primary schoolchildren. The most important didactic principles of general primary education at school should be considered: the principle of integrity, continuity and promising, natural correspondence, awareness and efficiency of knowledge, activating cognitive activity, independence and individualization, the principle of visibility.

From the standpoint of the systematic approach, the basic principles of artistic learning of students are analyzed. The principles of formation of the basis of younger schoolchildren's national culture, namely: the principle of artistic self-identification with their nation, are determined; the principle of tolerance and mutual respect for intercultural artistic communications; the principle of personal cultivation; the principle of intensification of artistic and national development.

The principles of forming the basics of primary schoolchildren's national culture focus on the aesthetic values of folk art, the development of needs in it, which becomes an initial step of immersion of the child in the environment of aesthetic phenomena. The consistent acquaintance of the students with the logic of the formation and development of the main components of the nature of folk art (naturalness, spontaneity, collectivity, vivid imagery, tradition, etc.) promotes a deeper perception, understanding and formation of the spirituality of the younger generation.

Key words: the basis of national culture; primary schoolchildren; principles; music art lessons.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Vygotskij, L. S. (1999). *Myshlenie i rech': psihologicheskie issledovanija [Thinking and speaking: psychological research]*. G. N. Shelogurova (Ed.). Moscow: Labirint [in Russian].
2. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Masol, L. M., Nychkalo, S. A., Veselovska, H. I., & Onishchenko, O. I. (2006). *Khudozhnia kultura Ukrainy [Art culture of Ukraine]*. L. M. Masol (Ed.). Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

Матеріали надійшли до редакції
10.11.2017 р.